

## Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin (ö. 1200/1786) *Risâle fî tahkîki'l-istincâ ve Tathîru'l-eşyâ* Adlı Risâleleri Bağlamında Temizlik Anlayışının Klasik Hanefî Tahâret Anlayışıyla Mukayesesi

Ahmet Başaran Manav | <https://orcid.org/0000-0002-6138-8980> | [manavahmet@trabzon.edu.tr](mailto:manavahmet@trabzon.edu.tr)  
Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye  
ROR ID: <https://ror.org/04mmwq306>

### Öz

Muhammed et-Trabzonî el-Medenî, Trabzon'da doğmuş ve eğitimine burada başlamıştır. Daha sonra İstanbul, Halep, Şam, Kudüs, Mısır, Mekke ve Medine'yi dolaşarak eğitimini tamamlamıştır. Trabzonî, İstanbul'a döndükten sonra Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik ve hâfız-ı kütüplük yapmış, bu görevlerinin yanı sıra başta fıkıh ilmi olmak üzere, İslamî ilimlerin birçok dalında eser vermiş, velûd bir Osmanlı âlimidir. Trabzonî'nin fıkıh alanına dair tespit edilebilen on tane eseri vardır. Trabzonî'nin, fıkıh alanına dair tespit edilebilen on tane eserinin iki tanesi temizlikle ilgilidir. Temizlik, dinî ilimlerde özellikle de fıkıhta maddi, manevî ve hükmi temizlik şeklinde anlatılmaktadır. Bu çalışmada Muhammed et-Trabzonî'nin, fîrû-i fikhın ilk konusu olan temizlikle (taharet) alakalı görüşleri değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Söz konusu değerlendirme, birbirinden bağımsız fakat birbirinin devamı niteliğindeki iki risâle çerçevesinde olacaktır. Çalışmamızda hem iki risâle (*Risâle fî Tahkîki'l-İstincâ*, *Tathîru'l-Eşyâ*) tanıtılıp telif sebeplerine değinilecektir. Bu iki risâle çerçevesinde Trabzonî'nin temizlikle ilgili görüşleri ortaya konulacaktır. Ayrıca Trabzonî'nin temizlikle ilgili bakış açısı, klasik Hanefî geleneğindeki taharet anlayışıyla mukayese edilecektir. Trabzonî, *Risâle fî Tahkîki'l-İstincâ* adlı eserinde suyla istincâ ile ilgili olarak o dönemde yapılan tartışmalara katılmış ve itirazlara cevap vermeye çalışmıştır. *Tathîru'l-Eşyâ* risâlesinde ise, necis maddelerin temizlenme yollarını klasik fıkıh eserlerinden aktarmış, bunlara yeni yöntemler eklemiştir. Bu çalışmayla ayrıca Trabzonî'nin klasik Hanefî eserlerinden ne kadar faydalandığı ve onlara ne ölçüde atıf yaptığının tespiti amaçlanmıştır. Bütün bunlara bağlı olarak, müellifin temizlik anlayışı, klasik Hanefî taharet anlayışıyla mukayese edilip, -varsa- aradaki farklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak da 18. asırdaki -özellikle- Hanefî bakış açısı ve ulemanın fikhî meseleleri anlatırken/yazarken temel kaynaklarla ne kadar irtibat kurduğu ve onlara ne kadar bağlı kalarak izahlar getirdiği; çözüme dair neleri ortaya koyduğu belirlenmeye çalışılacaktır.

### Anahtar Kelimeler

İslam hukuku, Hanefî mezhebi, Muhammed et-Trabzonî el-Medenî, *Risâle fî tahkîki'l-istincâ*, *Tathîru'l-eşyâ*.

### Atıf Bilgisi

Manav, Ahmet Başaran. "Muhammed et-Trabzonî el-Medenî'nin (ö. 1200/1786) *Risâle fî tahkîki'l-istincâ ve Tathîru'l-eşyâ* Adlı Risâleleri Bağlamında Temizlik Anlayışının Klasik Hanefî Tahâret Anlayışıyla Mukayesesi". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 12/1 (Haziran 2025), 381-400.

<https://doi.org/10.33718/tid.1649105>

Geliş Tarihi : 28.02.2025

Kabul Tarihi : 23.05.2025

Yayın Tarihi : 30.06.2025

Değerlendirme : İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

Etik Beyan : Bu makale, 17-18 Ekim 2024 tarihleri arasında Trabzon'da gerçekleştirilen Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dinî Hayat-II Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve basılmayan aynı adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Taraması : Yapıldı - intihal.net

Çıkar Çatışması : Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman : Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

## Comparison of the Understanding of Cleanliness with the Classical Hanafi Understanding of Purity in the Context of the Treatises of Muhammad al-Trabzonī al-Madanī (d. 1200/1786) Named *Risāla fī Tahqīq al-Istinjā* and *Tathīr al-Ashyā*

Ahmet Başaran Manav | <https://orcid.org/0000-0002-6138-8980> | [manavahmet@trabzon.edu.tr](mailto:manavahmet@trabzon.edu.tr)  
Trabzon University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Trabzon, Türkiye  
ROR ID: <https://ror.org/04mmwq306>

### Abstract

Muhammad al-Trabzonī al-Madanī was born in Trabzon and began his education there. He later completed his education by traveling to Istanbul, Aleppo, Damascus, Jerusalem, Egypt, Mecca and Medina. After returning to Istanbul, Trabzonī worked as a teacher and librarian at the Süleymaniye Madrasah. In addition to these duties, he produced works in many branches of Islamic sciences, especially jurisprudence, and was a prolific Ottoman scholar. Ten of Trabzonī's works in the field of jurisprudence have been identified, two of which focus on the subject of cleanliness. The issue of cleanliness has been one of the important issues that has been emphasized since the early periods of Islam, especially in terms of its relation to basic acts of worship. This issue is clearly seen in the revelation process of the Quran. Cleanliness is explained in religious sciences, especially in jurisprudence, as material, spiritual and juridical cleanliness. This study aims to evaluate Muhammad al-Trabzonī's views on cleanliness (purification), which is the first topic addressed in practical jurisprudence (*furū' al-fiqh*). This evaluation will be within the framework of two treatises that are independent of each other but are a continuation of each other. In this study, both treatises -*Risāla fī Tahqīq al-Istinjā* and *Tathīr al-Ashyā*- will be introduced, along with a discussion of the reasons behind their authorship. Trabzonī's views on cleanliness will be examined through the lens of these works. In addition, Trabzonī's perspective on cleanliness will be compared with the understanding of purification in the classical Hanafi tradition. Trabzonī participated in the discussions held at that time on the use of water in *istinjā* in his work titled *Risāla fī Tahqīq al-Istinjā* and tried to respond to the objections. In the treatise *Tathīr al-Ashyā*, he transferred the methods of cleansing impure substances from classical *fiqh* works and added new methods to them. This study also aims to determine how much Trabzonī benefited from classical Hanafi works and to what extent he referred to them. Based on these findings, the author's conception of cleanliness was compared with the classical Hanafi understanding of purification, and any potential differences were identified and analyzed. Ultimately, the study aims to determine the nature of the Hanafi perspective in the 18th century-particularly- regarding how scholars engaged with foundational sources when addressing legal issues. It also explores the extent to which they remained faithful to those sources and what solutions they proposed in their legal reasoning.

### Keywords

Islamic law, Hanafi sect, Muhammad al-Trabzonī al-Madanī, *Risāla fī Tahqīq al-Istinjā*, *Tathīr al-Ashyā*.

## Citation

Manav, Ahmet Başaran. “Comparison of the Understanding of Cleanliness with the Classical Hanafi Understanding of Purity in the Context of the Treatises of Muhammad al-Trabzonî al-Madani (d. 1200/1786) Named Risāla fî Tahqîq al-Istinjâ and Tathîr al-Ashyâ”. *Trabzon Theology Journal* 12/1 (June 2025), 381-400.

<https://doi.org/10.33718/tid.1649105>

Date of Submission : 28.02.2025

Date of Acceptance : 23.05.2025

Date of Publication : 30.06.2025

Peer-Review : Double anonymized - Two External

Ethical Statement : This article is a partially modified and developed version of the unpublished paper of the same title, which was presented orally at the symposium Religious Life in Trabzon from Past to Present-II, held in Trabzon on 17-18 October 2024.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

## Giriş

Temizlik, İslam'ın gelişinden itibaren vurgu yapılan, bu bağlamda Müslüman kimliğinin ve kişiliğinin oluşmasına katkı sağlayan en önemli unsurlardandır. Nitekim Kur'an-ı Kerim de nüzulünden itibaren<sup>1</sup> temizlik konusunu maddi ve manevî bağlamda ele almış, bu vurgu vahyin gelişinin sonraki yıllarında da artarak devam etmiştir. Başta namaz olmak üzere birtakım temel ibadetlerin öncülü (şart) olması hasebiyle temizlik, dinî literatürde genişçe anlatılan konuların başında gelmektedir. Bu durum, fıkıh ilmiyle alakalı yazılan kitaplarda açıkça görülmektedir. İbâdât, muamelât ve ukûbât şeklinde genel olarak üçe ayrılan fûrû-i fikhın ibadet bölümünde namazdan önce temizlik ele alınmaktadır.

Trabzon'da doğan<sup>2</sup> Muhammed et-Trabzonî el-Medenî (ö. 1200/1786), ilk eğitimini şehrinde tamamlayıp, eğitim amacıyla o dönemdeki Osmanlı coğrafyasının İstanbul, Halep, Şam, Kudüs, Mısır, Mekke ve Medine gibi ilmî ve dinî merkezlerine ziyaretlerde bulunmuş ve bir müddet oralarda kalmıştır. Trabzonî bu şehirlerde birçok hocadan ders, ardından da icazet almıştır. Ömrünün son dönemlerinde Süleymaniye Medresesi'nde hem müderrislik hem de hâfız-ı kütüblük<sup>3</sup> görevlerini ifa etmiştir. Kurân ilimleri-tefsir, fıkıh, hadis, akaid-ke-lam ve Arap diline dair elliye yakın eser telif eden<sup>4</sup> Trabzonî, aynı zamanda sufi meşrep bir Kadîrî'dir. Trabzonî -ilim elde etmek için gezdiği geniş İslam coğrafyasının da etkisiyle- Hanefî olmasına rağmen, mezhebî bir taassupla hareket etmemiştir.<sup>5</sup>

Bu çalışmada Muhammed et-Trabzonî'nin, tahâretle ilgili görüşleri, birbirinin devamı niteliğindeki *Risâle fî tahkiki'l-istincâ* ve *Tathîru'l-esyâ* adlı eserleri çerçevesinde izah edilecektir. Çalışmamızda söz konusu iki risâle tanıtılıp ardından telif sebepleri aktarılacaktır. Trabzonî'nin temizlik meselesiyle ilgili yaklaşımı, -klasik eserler çerçevesinde- Hanefîlerin tahâret geleneğiyle mukayese edilip benzerlikler ve -varsa- farklılıklar ortaya çıkartılacaktır. Trabzonî, ele aldığımız ilk risâlesinde (*Risâle fî tahkiki'l-istincâ*) kendi dönemindeki tartışmalara değinmiş ve suyla istincâ ile ilgili olarak yanlış olduğunu düşündüğü görüşlere reddiye sadedinde bu eserini kaleme almıştır.

Trabzonî, incelediğimiz ikinci risâlesinde (*Tathîru'l-esyâ*) ise, fikhî açıdan necis maddele-ri temizleme yöntemlerini klasik Hanefî eserlerinden aktararak izah etmiştir. Trabzonî'nin bu izah ve açıklamalarından hareketle, klasik Hanefî literatüründen ne kadar faydalanıp onlara ne oranda atıf yaptığı tespit edilecektir. Böylece, Trabzonî'nin temizlik anlayışıyla,

1 Maddî ve manevî temizliğe vurgu yapan ilk örnek için bk. Müddessir 74/4-5.

2 Şenol Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", ed. Süleyman Gür - Ahmet Cevdet Karaca, *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023), 424, 425.

3 Osmanlı döneminde, özellikle Fatih Sultan Mehmed devriyle beraber vakıf kütüphanelerinde görevlendirilen kişilere verilen isim. Bk. İsmail E. Erünsal, "Hâfız-ı Kütüb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/94.

4 Trabzonî'nin telif ettiği eserlerin toplu bir listesi için bk. Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", 431-433.

5 Şenol Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Fıkıhla İlgili Eserleri", ed. Süleyman Gür - Ahmet Cevdet Karaca, *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023), 465; a.mlf., "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", 430.

6 İstincâ, tuvalet ihtiyacı giderildikten sonra dışkı ve idrar kalıntısını su vb. şeylerle temizlenmektir. Bk. Salim Ögüt, "İstibrâ ve İstincâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/320.

Hanefîlerin tahâret anlayışı arasındaki mukayese yapma imkânı doğacaktır. Sonuç olarak, temizlik konusunda 18. asır Hanefî bakışı ve ulemanın fikhî meseleleri ele alırken temel kaynaklarla irtibatının nasıl ve ne kadar olduğu izah edilecektir.

## 1. Risâlelerin Tanıtımı

### 1.1. Risâle Fî Tahkîki'l-İstincâ

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nde<sup>7</sup> kayıtlı bir mecmuanın içerisinde yer alan dört risâlenin üçü Trabzonî'ye aittir. 74b-76b varakları arasında 5 sayfa olarak yer alan risâlede Trabzonî, suyla tahâret almanın (istincâ) keyfiyeti ile ilgili bazı iddialara cevap vermektedir. Telif tarihi bilinmeyen risâlenin, istinsah tarihi 1221/1806'dır. Başka bir nüshası tespit edilemeyen eserin müstensihî, Trabzonî'nin aynı zamanda öğrencisi de olan İsmâil Talat b. Ali'dir.<sup>8</sup>

### 1.2. Tathîru'l-Eşyâ

Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 754 numarada<sup>9</sup> kayıtlı olan mecmuanın içindeki üçüncü risâledir. 76b-78b varakları arasında 5 sayfalık bir risâledir. *Tathîru'l-eşyâ* ismi, içeriğinden hareketle daha sonra verilmiş bir isimdir. Telif tarihi bilinmeyen risâlenin istinsah tarihi 1221/1806'dır. Eser, Trabzonî'nin talebesi İsmail Talat b. Ali tarafından istinsah edilmiştir. Bunun dışında başka bir nüsha tespit edilememiştir.<sup>10</sup>

## 2. Risâlelerin Telif Sebepleri

İslam ilim geleneğinde gerek geniş hacimli kitapların gerekse daha küçük hacimde yazılan risâlelerin telif sebebi genel olarak, ya ilgili konuya dair bir boşluk olduğunun düşünülmesi ya da toplumda var olduğu kabul edilen yanlış bir anlayışın ortadan kaldırılma isteğidir. Çalışmanın konusu olan risâlelerin yazımında da bu iki hassasiyetin gözetildiği görülmektedir.

### 2.1. Risâle Fî Tahkîki'l-İstincâ'nın Telif Sebebi ve İçeriği

Besmele, hamdele ve salveyle risâlesine başlayan Trabzonî, bu küçük eserin, istincânın keyfiyetinin anlaşılması için yeterli olacağını belirtmiştir. Risâlenin girişinde, bazı kitaplarda yer alan istincâda sadece suyun kullanımıyla alakalı iddiaları, alıntılarla kitâbına almıştır.

Mukaddimede, bazı kimselerin sadece suyla istincânın keyfiyeti ile ilgili dillendirdikleri birtakım iddiaları zikreden müellif, "Bazı kitaplarda gördüm."<sup>11</sup> diyerek isim vermeden kitabına almış ve daha sonra cevaplamıştır. Trabzonî, isim vermese de eleştirdiği kişinin

7 Bk. Muhammed b. Mahmud el-Medenî et-Trabzonî, *Risâle fî tahkîki'l-istincâ* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih, 754/2), 74b-76b.

8 Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Fıkıhla İlgili Eserleri", 469.

9 Bk. Muhammed b. Mahmud el-Medenî et-Trabzonî, *Tathîru'l-eşyâ* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih, 754/3), 76b-78b.

10 Trabzonî, *Tathîru'l-eşyâ*, 78b; Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Fıkıhla İlgili Eserleri", 470.

11 Trabzonî, *Risâle fî tahkîki'l-istincâ*, 74b.

Muhammed b. Hamza Aydınî<sup>12</sup> (ö.1118/1706'dan sonra) ve onun 1150/1737-1738 tarihinde istinsah edilen *Risâle fî'l-istincâ*<sup>13</sup> adlı eserinin olduğu anlaşılmaktadır.<sup>14</sup> Trabzonî'nin risâlesine aldığı, sadece suyla istincânın câiz olmadığına dair Aydınî'nin iddiası şu şekildedir:<sup>15</sup>

“İnsanların âdet edindikleri üzere suyu ellerine döküp ondan sonra makatlarına götürmek zor olsa da insanlar bunu tercih ediyor. Ne var ki bu şekildeki bir tahâretle maksat hâsıl olmuyor. Hatta bazı şerhlerde geçtiği üzere, bu şekilde bir nehrin suyunun tamamı kullanılsa bile tahâret gerçekleşmez.”<sup>16</sup>

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Muhammed b. Hamza Aydınî, istincâda taş kullanmayı şart koşmaktadır. Bu bir taşla oluyorsa sünnet hâsıl olmuştur.<sup>17</sup> Mendup olan üç taşla istincânın yapılmasıdır. Taşla istincâdan sonra su ile pislik mahallinin yıkanması hakkında; mendup ve sünnet olmak üzere iki görüşün bulunduğuna işaret eder. Bu ifadelerden hareketle, Muhammed b. Hamza Aydınî'nin suyla istincâyâ değil, taşla istincâ yapmadan suyun kullanılmasına karşı olduğu anlaşılmaktadır. Aydınî, suyla istincânın sünnet olduğunu söylemektedir.<sup>18</sup> Ancak Serahsî (ö. 571/1176), taşla temizlik yapıldıktan sonra su ile istincâ yapmanın, Hz. Peygamber'in sürekli yaptığı bir sünnet (revâtib) olmadığını; Hasan-ı Basrî'den (ö. 110/728) de bu uygulamanın sahabeden sonra ortaya çıktığını aktarmıştır. Serahsî ayrıca taşla istincâdan sonra suyla istincâ yapmanın revâtib sünnet olmamasının mezhep görüşü olduğunu; ancak fazilet olarak yapılabileceğini söylemiştir.<sup>19</sup>

Aydınî'ye göre istincâda önemli olan sayı değildir. Aydınî, necâsetin giderilmesine vurgu yaparak üç taş ile yetinmenin yeterli olduğunu söylemektedir.<sup>20</sup> Bazı insanların suyu sol avucuna döküp avret mahallini onunla temizlemeyi âdet edindiklerini hatırlatan Muhammed b. Hamza Aydınî, bunun zor bir uygulama olmasına rağmen, dinen yasaklanmadığı

12 Muhammed b. Hamza Aydınî'nin ilk hocası, babasıdır. Osmanlı medreselerinde iyi bir eğitim almıştır. Müftülük, müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunan; uzun bir süre ifa etmesi sebebiyle, Aydın müftüsü olarak meşhur olan Osmanlı âlimi ve müftüsüdür. Bk. Recep Cici, “Muhammed b. Hamza Aydınî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/302.

13 Muhammed b. Hamza Aydınî'nin *Risâle fî'l-istincâ* adlı eserinin yazma nüshası birçok kütüphanede bulunmaktadır. Birkaçı için bk. Âlim Muhammed b. Hamza Aydınî, *Risâle fî'l-istincâ* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Sütluçe Dergâhı, 111/8), 74b-77b; (Konya: Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Kütüphanesi, Bölge Yazma Eserler, BY1860/4), 103b-107b; (Bursa: Bursa İnebey Kütüphanesi, Genel, 4852/6), 88-91. Ayrıca bk. Cici, “Muhammed b. Hamza Aydınî”, EK-2/302-304.

14 Muhammed b. Hamza Aydınî'nin *Risâle fî'l-istincâ* adlı eseri hakkında detaylı bilgi için bk. Recep Cici, *Bir Osmanlı Fakihî Âlim Muhammed b. Hamza'nın Fıkıh Risâleleri* (Bursa: Emin Yayınları, t.y.), 50-52. Ayrıca bu eserle birlikte müellifin bazı risâleleri yüksek lisans çalışması olarak tahkik edilmiştir. Bk. Mohammed Nejat Mohammed, Âlim Muhammed b. Hamza Güzelhisarî el-Aydınî'nin Fıkha Dair Bazı Risâlelerinin Tahkiki (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 51-73.

15 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 74b.

16 Söz konusu ifade, Muhammed b. Hamza Aydınî'nin *Risâle fî'l-istincâ* adlı risâlesinden alınmıştır. Bk. Muhammed b. Hamza Aydınî, *Risâle fî'l-istincâ* (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Sütluçe Dergâhı, 111/8), 76b; Mohammed Nejat Mohammed, Âlim Muhammed b. Hamza Güzelhisarî el-Aydınî'nin Fıkha Dair Bazı Risâlelerinin Tahkiki, 50-51.

17 Nitekim Âlî el-Kârî de Hanefîlerde üç taş kullanmanın şart olmadığını söylemiştir. Bk. Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Âlî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Heravî, *Fethu bâbî'l-înâye bi-şerhi'n-Nukâye*, thk. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009), 1/147.

18 Aydınî, *Risâle fî'l-istincâ*, 75a.

19 Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1398/1978), 1/9, 60.

20 Aydınî, *Risâle fî'l-istincâ*, 75a-75b.

söylemektedir.<sup>21</sup>

Trabzonî yine başka kitaplardan da benzer iddiaları şu şekilde aktarır:

“İnsanların istincâ yapma niyetiyle nehrin ortasına oturup suyu ellerine alıp makatlarına götürerek istincâ yapmaları bâtıldır. Çünkü su, necis olan ele ilk defa değdiğinde necis olur. Su, necis olan ele her değdiğinde necis olur ve bu necis el, bedene değdirildiğinde vücut daha fazla necâsete<sup>22</sup> bulaşır. Bu aynen kanı, idrarla yıkamaya benzer. Dolayısıyla her kim bu taharetle namaz kılsa hem namazı hem de imamlık yapıyorsa imamlığı bâtıldır.”<sup>23</sup>

Trabzonî, ilk alıntıda ifade ettiğimiz iddiayı cevaplandırırken, bu tür bir temizliğin meşakkatli olsa da insanların adet edindikleri bir yöntem olduğunu kabul etmektedir. Ancak istincâda her seferinde eli yıkamak suretiyle su temiz olur. Trabzonî bu görüşünü desteklemek için şöyle bir örnek de vermektedir:

“Bu, şöyle söyleyenin durumuna benzer: Ağzından kan akan, ağzına su verse ya da suyu bir elinden diğer eline verse ve bu suyla üç kez mazmaza yapsa, bu kimsenin ağzı nasıl temiz olacak? İkinci olarak da Müslümanların avâmı ve havâssı arasında bilinen yaygın uygulama ve Müslümanların hak/doğru gördüğü şey, doğru değil midir? Ayrıca dindarın bu konuda hiçbir sözü/hükmü yok mudur?”<sup>24</sup>

Trabzonî görüşünü bu misalle delillendirdikten sonra, bu şekilde tahâretin gerçekleşmesine dair mezhebin (Hanefîlik) üç imamının ittifakının olduğunu; bu hususun fûrû-i fıkıh kitaplarında da teyit edildiğini söyleyerek *Tatarhâniyye*<sup>25</sup> ve *el-Câmi'*<sup>26</sup> alıntı yapmıştır. Trabzonî, her iki eserde de necis olan bir uzvun bir kaptan üç kez yıkanmasıyla, üç imama göre temiz olacağını nakleder. Trabzonî, destek sadedinde *Fetâvâ Kâdîhân*'da bir kimsenin elinde necâset olup onu ıslak bir bezle üç kez silerse Ebû Ca'fer'den<sup>27</sup> nakille, suyun dam-

21 Aydınî, *Risâle fî'l-istincâ*, 75b-76a; Cici, *Bir Osmanlı Fakihî Âlim Muhammed b. Hamza'nın Fıkıh Risâleleri*, 50-52.

22 Necâset (pislik), tahâret kelimesinin zıddıdır. Necis ise “pis” anlamına gelmektedir. Abdest bozulduktan sonraki temizlenme işine fıkıhta istibrâ ve istincâ denmektedir. Bk. Salim Ögüt, “Tahâret”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/382.

23 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 74b.

24 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 75a.

25 Hindistanlı Hanefî fakihlerden Âlim b. Alâ'nın (ö. 786/1384) Hanefî fıkına dair eseridir. Bk. Ferhat Koca, “el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/446-447. Söz konusu bilginin geçtiği yer için bk. Ferîdüddîn Âlim b. Alâ el-Enderpetî ed-Dihlevî el-Hindî, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye* (Haydarabad: Dâiretü'l-meârifî'l-Osmâniyye, 1404/1984), 1/306.

26 *el-Câmi'* ismiyle birçok eser olmasına rağmen, mezhepte otorite olup *zâhirü'r-rivâyeden* (Hanefî mezhebinin ana kaynaklarını oluşturan altı eserden biri) ve mezhep görüşlerini yansıtmaya bakımından İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *el-Câmiu'l-kebir* ile *el-Câmiu's-sağır* eserlerinden biri olmasıdır. Ayrıntılı bilgili için bk. Yunus Vehbi Yavuz, “el-Câmiu'l-Kebîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/109-110; a.mlf., “el-Câmius-Sağîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/112.

27 Trabzonî'nin zikrettiği Ebû Ca'fer'in, *el-Muhtasar*'ın müellifi, meşhur Hanefî fakihî ve hadisçi Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî et-Tahâvî (ö. 321/933) olduğunu düşünmekteyiz. Zira kendisi, Hanefî mezhebinin teşekkül döneminde fıkın çeşitli alanlarıyla ilgili olarak yazdığı eserlerle mezhebin hem oluşumuna hem de yayılmasına öncülük etmiştir. İmameyn'in önde gelen öğrencilerinin öğrencisi olması, Tahâvî'ye imamların görüşlerini, mezhebin inceliklerini ve bu görüşlere ilişkin rivayet farklılıklarını sağlam kaynaklardan öğrenme imkânı vermiştir. Bu da onu mezhep içinde öncülerden birisi yapmıştır. Hanefî imamlarının fikirlerine dair ilk özet eser olan *el-Muhtasar*'ı, İmam Muhammed'in *el-Câmiu's-sağır* ve *el-Câmiu'l-kebir* adlı eserlerine yazdığı şerhler ve diğer eserleri, Hanefî

laması durumunda temizliğin gerçekleşmiş olacağını belirtir. Nitekim bu durum, hacamat yerinin silinmesi gibidir. Trabzonî, “bir kimsenin, hacamat yerlerini ıslak ve temiz bir bezle meshetmesi durumunda yıkamanın yeterli” olacağı şeklindeki benzer bir fetvayı da *el-Mültekât*<sup>28</sup> adlı eserden nakletmiştir. Trabzonî ayrıca konuyla ilgili mezhep içi ihtilaflara da değinmiştir. Bu bağlamda Hanefî fakihî Hamevî'nin *Hâşiyetü'l-eşbâh*'ta,<sup>29</sup> *el-Kunye*'deki<sup>30</sup> görüşünün, yukarıdaki fetvanın zıddına olduğunu nakleder. *el-Kunye*'deki görüş şu şekildedir: “Hacamat yapan, hacamat yerini bir kez sildiğinde kan temizlenmişse, hacamat olan kimse bu şekilde birçok namaz kılmış olsa da namazlarını iade etmesi gerekmez.” Hâlbuki yukarıda temizliğin, ancak üç kez silmek ve yıkamak suretiyle sağlandığı aktarılmıştı. Trabzonî yine, Hamevî'den nakil yapmaya devam eder. Hamevî, kendi dönemindeki Mekke Müftüsü Pîrîzâde İbrâhim'in, *Umdetü'l-fetâvâ*'da,<sup>31</sup> *el-Mültekât*'takine benzer bir görüşü naklettikten sonra yukarıdaki (tek sefer meshetmenin yeterli olduğu ve yıkamanın gerekli olmadığına dair) görüşün İmam Muhammed'e ait olduğunu belirtmiştir. Hâkim eş-Şehîd<sup>32</sup> de hacamat yerini temiz bezle üç defa meshetmenin yeterli olduğu görüşünü İmam Muhammed'den aktarmıştır.<sup>33</sup> İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yûsuf'a göre yıkamanın şart ve ihtiyata daha uygun olduğunu aktarmıştır. Nitekim *el-Müntekâ*'da<sup>34</sup> da Ebû Yûsuf'tan, hacamat yerlerini yıkamayıp sadece meshetmenin yeterli olmayacağı nakledilmiştir.<sup>35</sup> Trabzonî bu alıntıları yaptıktan sonra, söylediklerinin akla ve mantığa uygun olduğunu ve aynı görüşü ifade eden alıntılarla meseleyi daha fazla uzatmak istemediğini söylemektedir.<sup>36</sup>

Trabzonî, risâlenin sonuna doğru sünnete uygun istincânın yapılış şeklini ortaya koy-

fıkıh literatürüne önemli katkılar sağlamıştır. Bu sebeple kendisi hem görüşleri referans olan hem de *el-Muhtasar* adlı eseriyle mezhep literatürünün oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayan önemli bir âlimdir. Karşılaştırmalı olarak bk. Davut İltaş, “Tahâvî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/385-387; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkah Alimleri*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 36-37.

- 28 *el-Mültekât fî'l-fetâvâ*, Ebû'l-Kâsım Nâsirüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Muhammed b. Alî el-Hüseynî el-Medenî es-Semerkandî'nin (ö. 556/1161) *el-Câmiu'l-kebîr fî'l-fetâvâ (Câmiu'l-fetâvâ)* eserinden seçme fetvalarla oluşturduğu bir kitabdır. Bu eser Hanefî fukahası arasında meşhur olmuş, İbn Nüceym *el-Bahrü'r-râik*'ta ve İbn Âbidîn *Reddül-muhtâr*'da, bu esere sıkça atıf yapmıştır. Bk. Ahmet Özel, “Muhammed b. Yûsuf Semerkandî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/479-480.
- 29 Eserin tam adı, Çamzî ‘uyûni'l-besâir ‘alâ mehâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâir'dir. İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı eserine Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî (el-Hüseynî) el-Mısırî el-Hamevî'nin (ö. 1098/1687) yaptığı en meşhur şerhtir. Bk. Mustafa Sinanoğlu, “Ahmed b. Muhammed Hamevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/456-457.
- 30 Ebû'r-Recâ Necmeddin Muhtâr b. Mahmûd Zâhidî'nin (658/1260), *Kunyetü'l-fetâvâ* adlı eseri.
- 31 Bu eser, Mekke Müftüsü Hanefî Pîrîzâde İbrâhim'in *Umdetü zevi'l-(elbâb ve'l)besâir li-halli mübhemât (mühimmât)l-Eşbâh ve'n-nezâir (Hâşiyetü'l-Eşbâh ve'n-nezâir ya da el-Fetâvâ* adlı eserlerinden biri olmalıdır. Bk. Tahsin Özcan, “Pîrîzâde İbrâhim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/286-288.
- 32 Hâkim eş-Şehîd'in fıkha dair mezhep imamlarının ve talebelerinin görüşlerini ihtiva eden *el-Müntekâ* adlı bir kitabı olsa da *el-Kâfî* adlı eseri kadar yaygınlaşmamış ve zamanla kaybolmuştur. Bu sebeple burada aktarılan görüşün *el-Kâfî*'de geçtiğini düşünmekteyiz. Bk. Beşir Gözübenli, “Hâkim eş-Şehîd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/195-196.
- 33 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 75b.
- 34 *ed-Dürri'l-müntekâ*, Haskefî'nin, İbrâhim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mülteka'l-ebhur* adlı eserine yaptığı şerhtir. Bk. Ahmet Özel, “Haskefî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/387-388. Haskefî ile ilgili ayrıntılı bilgi ileride gelecektir.
- 35 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 75a-75b.
- 36 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 76a.

mak için, bu meseleyle ilgili Remlî'ye<sup>37</sup> sorulan sorunun cevabını aktarır. Remlî, Hanefî kitaplarında buna dair malumat bulamadığını<sup>38</sup> fakat Şâfiî kitaplarında sağ elin, özürsüz olarak istincâda hiçbir şekilde kullanılmaması gerektiğini, suyun aksine kullanılacak taşın da sol elle alınmasının gerekli olduğunu nakletmiştir. Remlî ayrıca, suyun sağ elle alınıp sol elle dökülmesinin, istincânın da sol elle yapılmasının gerekliliğini eklemiştir. İstincânın bu şekilde yapılmasına (gerekliliğine) Hanefîler açısından bir engel olmadığını da aktarmıştır.<sup>39</sup>

Trabzonî, bu açıklamalardan sonra Hanefîler açısından meselenin açıklığa kavuştuğunu, zaten delilleriyle ortaya konan bu görüşün zihnen de ulaşılan şey olduğunu; bütün bunlardan sonra bu görüşe sahip olanların, artık vazgeçmelerini umduğunu söyler, ancak bununla da yetinmez. Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî'nin şerhinin mukaddimesinde<sup>40</sup> meseleyi açıklığa kavuşturacak bir görüş olduğunu söyler. Bir kimse suyu sağ eliyle döker, su kabını sağ eliyle alıp sol eline döker. Özü yoksa istincâyı sol elle yapar. Sol eliyle istincâ yapmaya bir engel varsa, bu durumda sağ eliyle istincâ yapar ve bu da mekruh olmaz. Nitekim *el-Bahru'r-râik*'in hâşiyesinde<sup>41</sup> de böyle geçmekte, el-Kuhistânî (ö. 962/1555) de aynı şeyi zikretmektedir.<sup>42</sup>

Trabzonî, konuyu özetleme ve tamamlama sadedinde Hz. Meymûne'den şu hadisi nakleder:

“Resûlullah (sav) cünüplükten yıkandığında bir elbiseyle onu perdeledim. Resûlullah ilk olarak ellerine su döküp yıkadı. Sonra sağ eliyle suyu kaptan alıp sol tarafına döktü ve avret mahallini yıkadı. Sonra elini yere sürdü ve onları tekrar yıkadı...”<sup>43</sup>

37 *el-Fetâvâ'l-Hayriyye* müellifi, Remlî. Remlî'nin verdiği fetvalar oğlu Muhyiddin tarafından derlenmiş, onun vefatıyla müellifin talebesi İbrâhim b. Süleyman el-Cînî tarafından tamamlanmıştır. Bk. Ali Pekcan, “Hayreddin b. Ahmed Remlî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/563-564.

38 Klasik Hanefî kaynaklarından Serahsî'nin, *el-Mebsût* adlı eserinin temizlik bahsinde ve istincânın anlatıldığı yerlerde nasıl yapıldığından bahsedilmemektedir. bk. Serahsî, *Mebsût*, 1/6, 9, 60. Meşhur Hanefî kaynaklarından olan Mevslî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* adlı eserinde ise, istincânın yapılış şeklinden bahsetmemekle birlikte, istincânın beş durumda yapıldığını; bunların ikisinin vacip, birinin sünnet, bir diğeri müstehap, sonuncusunun ise bidat olduğunu nakletmiştir. Ayrıca sağ elle istincâ yapılamayacağını, kemik, tezek ve gıda maddesinin istincâda kullanılmayacağını; zira bu maddeleri kullanmanın yasaklandığını ifade etmiştir. Ayrıca kibleye dönerek istincâ yapmanın da mekruh olduğunu eklemiştir. Bk. Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevslî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 1/36-37. Benzer açıklamalar için ayrıca bk. Alî el-Kârî, *Fethu bâbî'l-inâye bi-şerhi'n-Nukâye*, 1/146-154. Ancak, sonraki paragrafta da geçtiği üzere, Hanefî kaynaklarında da konuya dair açıklamalar yer almaktadır.

39 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 76a-76b.

40 Ahmed b. Muhammed el-Gaznevî'nin Hanefî mezhebine göre ibadet konularını anlatan eserine *ibnû'z-Ziyâ el-Mekkî* tarafından *ez-Ziyâü'l-ma'nevî alâ Mukaddimeti'l-Gaznevî* adıyla yapılan şerhtir. Bk. Safet Köse, “İbnû'z-Ziyâ el-Mekkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/248.

41 Kaynaklarda *el-Bahru'r-râik*'in hâşiyesi olarak Ebû'l-Berekât en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) fıkha dair *Kenzü'd-dekâik* adlı eserine Zeynüddin İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) *el-Bahri'r-râik* adıyla yazdığı şerhin hâşiyesi olarak İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836), *Minhatü'l-hâlik ale'l-Bahri'r-râik* geçmektedir. Ancak yaşadıkları dönemlere bakıldığında Trabzonî'nin (ö. 1200/1786), İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) eserinden istifade etmesi mümkün görünmemektedir. Karşılaştırma için bk. Çalışmamızın girişi bölümü ve Ahmet Özel, “Muhammed Emîn İbn Âbidîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/292-293.

42 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 76b.

43 Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Buhârî, *el-Câmiü's-sahîh* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâ-

## 2.2. Tathîru'l-Eşyâ'nın Telif Sebebi ve İçeriği

Trabzonî, öncekinin devamı niteliğinde olan bu risâleye, mukaddime olmaksızın Alâeddin Haskefî'nin<sup>44</sup> (ö.1088/1677) *Hazâinü'l-esrâr ve bedâ'ü'l-efkâr*<sup>45</sup> adlı eserinden uzunca bir alıntıyla<sup>46</sup> başlayıp, necis olan maddelerin (encâs) hangi yollarla temizleneceğine temas eder. Trabzonî, risâlenin hemen başında otuzu aşkın temizleme yöntemini Haskefî'den aktarıp bu temizleme yöntemlerini tek tek ele alıp, temizleme yöntemlerinin sırasıyla hepsine değil de gerekli gördüklerine açıklama getirmektedir. Bu yönüyle risâleyi, bir nevi şerh gibi görmek mümkündür. Nitekim bazısını kısaca, bir kısmını da detaylıca izah etmiştir. Görüşünü delillendirmek ve mezhepteki bakış açısının bu şekilde olduğunu ifade etmek için Hanefî fîrû kaynaklarına atıf yaparak değerlendirmelerde bulunmuştur. Trabzonî risâlesinin sonunda ise Haskefî'nin zikrettiği otuz üç yõtme sekiz tane daha ilave edip,<sup>47</sup> bunları kırk bire tamamlamıştır.<sup>48</sup>

Trabzonî, Haskefî'den alıntıyla temizleme yollarını saymaya başlar. O'na göre taharet (temizlik) ancak şu şekillerden biriyle olur:

“Su ile yıkamakla<sup>49</sup> veya suyu (sert) zemin üzerine dökmek, suyun bir taraftan girip öbür taraftan çıkmasıyla; necâset bulaşmış bir şeyin bir tarafını yıkadıktan sonra necis olan yerin unutulmasıyla, sert yüzeyin yıkanmasıyla; deri örtünün (yüzeyin), hacamat yerinin ve kan alınan yerin üç kez yakılıp silinmesiyle (mesh); (üzerinde necâset olan) yerin kuruması (ve necâsetin kaybolmasıyla); meste bulaşan necâseti ovalamak (suretiyle); kuruyan meniye temizlemek için elbiseyi ovalamak, taş vb. şeylerle istincâ yapmayla; tuz ve odunla ovalamakla, katı bir yağa necâset düşüp de yağla aynı seviyeye gelmeden (ve necâset yağın içine nüfuz etmeden) aceleyle kazıyıp almakla; hayvanı boğazlamak, kazmak, yakmak, yarıdan azına<sup>50</sup> necâset bulaşan pamuğu havalandırmakla, eşit şekilde bölmekle,

miyye, 1432/2011), “Gusûl”, 1, 5, 7; Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Müslim b. el-Haccâc, *Sahîh-i Müslim* (Beyrut: Dâru Subh, 1431/2010), “Hayz”, 15.

44 Şam'da ve civarında müderrislik, müftülük ve kadılık görevlerini ifa eden Haskefî, yaşadığı dönemin en önemli Hanefî ulemasından biri olarak kabul edilir. Nitekim *ed-Dürrü'l-muhtâr*, Hanefî mezhebindeki sahih görüşlere dayanması ve fikhî meseleleri özet olarak ele alması sebebiyle, haklı bir şörete sahip olmuş ve üzerine birçok hâşye yazılmıştır. Bunların içinde en önemlisi İbn Âbidîn'in *Reddû'l-muhtâr*'ıdır. Bk. Özel, “Haskefî”, 16/387-388.

45 *Hazâinü'l-esrâr ve bedâ'ü'l-efkâr* Haskefî'nin, *Tenvîrû'l-ebşâr'a* yazmak istediği ve *ed-Dürrü'l-muhtâr* adlı eserinden daha hacimli olarak tasarladığı şerhin vitir ve nâfile namazlara kadar yazılan kısmıdır. Eser, müellifin vefatı sebebiyle tamamlanamamıştır. Bk. Özel, “Haskefî”, 16/388.

46 Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî *ed-Dimaşkî, Hazâinü'l-esrâr ve bedâ'ü'l-efkâr*, 59-60. Yazma olan bu eser muhtemelen, müellifin tamamlamadan vefat etmesi sebebiyle çok bilinmediği ve yaygınlaşmadığı için kütüphanelerde bulamadık, internet taramasıyla tespit edebildik. Bk. Mektebeti'l-ukah, (Alukah.Net), “مخطوطة خزائن الأسرار وديان الأفكار في شرح تنوير الأبصار” (Erişim 14 Nisan 2025). <https://www.alukah.net/library/0/85674/مخطوطة-خزائن-الأسرار-و-ديان-الأفكار-في-شرح-تنوير-الأبصار>.

47 Trabzonî'nin ilâve ettiği sekiz temizleme yöntemi, çalışmamızın ilerleyen sayfalarında ayrı bir başlık olarak ele alınacaktır.

48 Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 76b-77a; Saylan, “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Fıkıhla İlgili Eserleri”, 470.

49 Su ile yıkayarak temizlik yapmak, en bilinen ve kabul gören kadim bir yöntemdir. Sadece Hanefî kaynaklarında değil, diğer mezheplerde de temizlikte kullanılacak madde olarak ilk vurgulanan şeydir. Örnek olarak bk. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmûu şerhi'l-mühezzeb*, thk. Muhammed Necîb el-Mutî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1938/2017), 2/12-14.

50 Pamuğun yarısı veya daha fazlası necis olursa, havalandırmayla pamuğun necisliği ortadan kalkmaz. Bk. Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 77b.

necis olan nesnenin bir kısmını yıkamakla; satmakla, hibe etmekle, bir kısmını yemekle; necâset bulaşan toprağı alt üst yapmakla; kuyuyu boşaltmak, kuyudan vacip olan miktar kadar su boşaltmak ya da suyun akmasıyla; mezhebimize göre şarabın sirkeye dönüşmesiyle; Ebû Yûsuf'a göre, necis olan eti kaynatmak suretiyle; Şâfiîlere göre (sadece süt emen) küçük çocuğun idrarının bulaştığı yere su serpmekle olur. Bu temizleme yolları otuz küsurdur. Bazıları müsamahalıdır (tartışmaya açıktır). Nitekim Haskefi'nin *Hazâinü'l-esrâr*'ında da böyle geçmektedir."<sup>51</sup>

Trabzonî, Haskefi'nin *Hazâinü'l-esrâr ve bedâi'u'l-efkâr* adlı eserinde ifade ettiği otuz üç temizleme yöntemini aktardıktan sonra bu temizleme yöntemleriyle ilgili açıklamalarda bulunur. Temizleme yöntemlerinin bir kısmına hiç değinmezken, bir kısmıyla ilgili detaylı açıklamalar yapar. Bazı temizlik yöntemleriyle ilgili olarak ise sadece genel açıklamalar yapmakla yetinir. "Yıkama" yönteminin bir kapta yıkama, akarsu, gölet ya da su dökme şeklindeki bütün yıkama türlerini kapsadığını; son üç yöntemde -muhtar olan görüşe göre- sıkma ve kurutmaya gerek olmadığını ifade eder. "Suyu (sert) zemin üzerine dökmek" yönteminde necâsetin giderildiğine dair kanaat oluşuncaya kadar -ki bunun süresi, vesveseyi ortadan kaldırmak için bir gündür.- su akıtılmaya devam eder. "Suyu (sert) zemin üzerine döküp suyun bir taraftan girip öbür taraftan çıkmasının" sahih olan görüş olduğunu söyleyip, banyoları (hamam) havuzlarını buna örnek verir. Havuzdaki miktarın üç katının çıkmasıyla ya da havuza giren suyun çıkmamasıyla temizlenmiş sayılabileceği söylenmişse de Müslümanlara kolaylık sağlamak için ilk görüşün daha doğru olduğunu söyleyerek tercihte bulunmuştur. Trabzonî ayrıca Kuhistânî'nin<sup>52</sup> *el-Cevâhir*'inden de aynı görüşü aktarmıştır. "Bir kimse, necâset bulaşan şeyin bir kısmını yıkadıktan sonra necis olan yeri unuttuğunda araştırarak sonuca ulaşır. İhtiyâten necâsetin bulaştığı şeyin tamamını yıkaması gerekir, diyen de olmuştur. *Zahîriyye*'de<sup>53</sup> ve başka kitaplarda böyle geçmiştir."<sup>54</sup>

Trabzonî, "deri örtünün (yüzeyin) meshedilmesi" yönteminde el-Kuhistânî'nin *el-Kunye*'de Kâdî Abdülcebbar'ı isim vererek ve "keçi" diyerek eleştirdiğini şöyle aktarır:<sup>55</sup>

"Deri yüzey necis olup yıkamak ona zarar verdiğinde, ıslak bir bezle üç kez silindiğinde temiz olur. Hiçbir fakih buna karşı çıkmamıştır. Bunu bir düşün. Suyun damladığı ıslak bezle silmek, fıkıh kitaplarında bir uzvu meshetme gibi açıklanmıştır. Hacamat yapılan ve kan alınan yerin üç kez yakılıp meshedilmesi gibidir. Bunu bir düşün."<sup>56</sup>

### 2.3. Trabzonî'nin İlâve Ettiği Sekiz Temizleme Yöntemi

Trabzonî, Haskefi'nin *Hazâinü'l-esrâr ve bedâi'u'l-efkâr* adlı eserinden alıntı yaptığı otuz üç temizleme yöntemine dair açıklamalarda bulunduktan sonra şu ilavede bulunur: "İnşallah bu yöntemleri artıracığım... Öyle zannediyorum ki, (konu) tamamlanmadı. Allah en

51 Trabzonî, *Tathîru'l-eshyâ*, 76b-77a.

52 Hanefî fakihî ve Buhara Müftüsü, Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî el-Kuhistânî (ö. 962/1555). Bk. Ahmet Yaman, "Kuhistânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/348.

53 Hanefî fakihî ve *el-Fetâva'z-Zahîriyye* müellifi Zâhîrüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Buhârî (ö. 619/1222). Bk. M. Esat Kılıçer, "Zâhîrüddîn el-Buhârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/376.

54 Trabzonî, *Tathîru'l-eshyâ*, 77a.

55 Trabzonî, *Tathîru'l-eshyâ*, 77a-77b.

56 Trabzonî, *Tathîru'l-eshyâ*, 77b.

doğrusunu bilir.”<sup>57</sup> Bu ifade aslında risâlenin telif sebebini de ortaya koymaktadır. Trabzonî, fıkıh kitaplarında sayılan temizleme yollarının eksik ya da yetersiz olduğunu yahut mevcut haliyle derli toplu olmadığını düşünmüş olacak ki, buna dair bir risâle yazıp bunları artırma yoluna gitmiştir. Trabzonî, ilave ettiği bu sekiz yöntemin bir kısmını ismen zikredip geçerken, bazısına dair detaylar vermiştir. İlave ettiği bu yöntemlere, tıpkı genel yöntemlerde olduğu gibi, yıkamayla başlayan Trabzonî, eklediği ilk yöntem olan otuz dördüncü yöntemde *-ed-Dürrü'l-muhtâr*'da olduğu- su miktarı kadar süt, bal ve pekmeze üç kez yıkamayı nakletmiştir. Otuz beşinci yöntemde, içinde şarabın sirkeye dönüştüğü bir kap yıkamıp kokusu çıkmadığında, suyla yıkanmasa bile temiz olur. Hamevî'nin *Hâşiyetü'l-eşbâh*'ında da böyle geçmektedir.<sup>58</sup>

Trabzonî, ilave ettiği temizleme yöntemlerinin neredeyse tamamında görüşünü temellendirmek ve sağlam Hanefî kaynaklarına dayandığını göstermek için aynı görüşün yer aldığı kitapları zikretmiştir. Nitekim Zahîrüddîn Ahmed b. İsmâil et-Timurtâşî'nin<sup>59</sup> *el-Câmi'u's-sağîr*'i ile Hamevî'nin *Hâşiyetü'l-eşbâh*'ını, otuz altıncı yöntemde delil olarak getirmiştir. Trabzonî bu yöntemde yerinden ayrılan (ve suda hareket eden) taş parçasının temiz olduğunu; temiz olmadığına ve suda dağılmasıyla (parçalanması ya da üç kez hareket etmesiyle) temiz olacağına dair görüş de bulunduğunu nakleder. Otuz yedinci yöntemde ise, suyla toprağın karışıp birisinin necis olması durumunda suya itibar edileceğini; su necisse, toprağın da necis olacağını; su necis değilse, toprağın necis olmayacağını aktarır. Toprağın durumuna ya da çok olanın durumuna göre (İbnü'l-Hümâm da bu görüşü aktarmıştır.) hüküm verilir, görüşleri olsa da sahih olanın, ikisinin de necis olmasıdır. *Fetâvâ Kâdîhân*'da ve İbrâhîm Halebî'nin (956/1549) *el-Münyâ*<sup>60</sup> şerhinde de bu şekilde açıklanmıştır. Nitekim bu görüş, İmam Muhammed'in görüşüne daha yakındır. Temiz olduğu görüşü ise Ebû Yûsuf'un görüşüne daha yakındır.<sup>61</sup>

Trabzonî, necâset bulaşan bıçak gibi şeylere su vermeyi otuz sekizinci yöntem olarak, kişinin ağzına ya da bir azasına necis bir şey bulaştığında onu sıyırmasıyla temiz olmasını da otuz dokuzuncu yöntem olarak ifade etmiştir. Kırkıncı yöntem olarak, (sadece) süt emen çocuğun, annesinin göğsüne kusup emmeye devam etmesi durumunda da anneye necâsetin bulaşmadığı kabul edilir. Kırk birinci ve son yöntem olarak ise tebeîye yoluyla kova, makara ve kuyunun kenarları ve temizlik yapanın elinin; kuyunun temiz olmasına bağlı olarak onların da temiz kabul edilmesidir. Aynı şekilde, ibriğin (kovanın) ipi, ipi tutanın elinin temiz olmasıyla, temiz kabul edilir. Trabzonî, temizlikle alakalı derlediği ve eklediği yöntemlerle risâlesini tamamlamıştır.<sup>62</sup>

57 Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 78a-78b.

58 Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 78b.

59 Zahîrüddîn Ahmed b. İsmâil et-Timurtâşî, *el-Câmi'u's-sağîr*'ini şerh etmiştir. Bk. Yavuz, “el-Câmius-Sağîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/112.

60 Halebî'nin, Sedîdüddîn Kâşgarî'nin (ö. 705/1305) *Münyetü'l-musallî* adlı eserine, Çunyetü'l-mütemellî fî şerhi *Münyetü'l-musallî* adıyla yazdığı şerhtir. Bk. Şükrü Selim Has, “İbrâhîm b. Muhammed Halebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/231-232.

61 Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 78b.

62 Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 78b.

### 3. Trabzonî'nin Temizlikle İlgili Bakış Açısının Klasik Hanefî Geleneğindeki Tahâret Anlayışıyla Mukayesesi

Trabzonî'nin, *Tathîru'l-eşyâ* risâlesindeki temizleme yöntemlerini, başta Haskefî'nin *Hazâinu'l-esrâr ve bedâi'u'l-efkâr* adlı eseri olmak üzere Hanefî kaynaklarından aldığını söylemiştik. Trabzonî'nin bu risâlede, sekiz ilâve yaparak kırk bire çıkardığı bu yöntemleri tek bir kitapta bulmak mümkün değildir. Kaldı ki Trabzonî'nin bu risâleyi, söz konusu temizlik yöntemlerini bir arada ve toplu olarak ortaya koymak için yazdığı kanaatindeyiz. İlk Hanefî muhtasarı sayılan Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin (ö. 321/933) *el-Muhtasar*'ında temizleme yöntemleri ve istincâ hakkında detaylı bilgiler olmamakla birlikte, -Trabzonî'nin de vurguladığı temizlikte suyun kullanımının detaylıca ele alındığı görülmektedir.<sup>63</sup>

Temel Hanefî kaynaklarından olan Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasar (el-Kitâb)* adlı eserinde -Trabzonî'nin de temizlik yöntemlerinde bahsettiği- suyla yıkamak, kuruyan meninin olduğu elbiseyi ovalamak, sert yüzeydeki necâsetin silinmesi, topraktaki necâsetin kuruyup kaybolması gibi yöntemlerden bahsedildiği görülmektedir.<sup>64</sup> Kudûrî, istincâ meselesiyle ilgili olarak da taş kullanmanın yeterli olduğunu; sünnet olan istincânın sayıya bağlanmadığını; kemik, tezek, gıda maddesi gibi şeylerle istincâ yapılamayacağını ve sağ elin kullanılamayacağını aktarmıştır. Kudûrî'deki bu ifadeler, Trabzonî'nin istincâ ile ilgili risâlesindeki görüşlerle aynıdır. Dolayısıyla her iki konuda da Trabzonî'nin, mezhebin görüşlerinin dışına çıkmadığını; konuyla ilgili görüşleri derleyip bir araya topladığını; tereddütleri ortadan kaldırmak ve yanlış anlaşılmaları gidermek için gayret gösterdiğini; risâleleri de bu amaçla yazdığını söylemek mümkündür.

Hanefî mezhebinin dört temel eserinden (mütûn-ı erbaa) biri olan *el-Muhtâr* ve onun şerhi olan *el-İhtiyâr*'da, Trabzonî'nin de temas ettiği yıkama, ovalama, sürtme, meshetme gibi temizleme yollarından bahsedilmiştir.<sup>65</sup> Osmanlı Devleti'nde medreselerde çokça okutulan ve mahkemelerde kadıların başucu kitaplarından olan İbrâhîm Halebî'nin *Mülteka'l-ebhur* adlı eserine bakıldığında Trabzonî'nin aktardığı temizlik yollarından bir kısmının yer aldığı görülmektedir. Nitekim Trabzonî, temizleme yollarının bir kısmını bu eserden nakletmiştir.<sup>66</sup> Bu örnekler Trabzonî'nin, eserinde Hanefîliğin temel görüşlerini yansıttığını göstermektedir. Kaldı ki, Trabzonî'nin, özellikle *Risâle fî tahkîki'l-istincâ* adlı risâlesi için alıntı yaptığı, Şeybânî'nin *el-Câmî'i*, *el-Bahru'r-râik*'in hâşiyesi, Hamevî'nin *Hâşiyetü'l-eşbâh*'ı, Haskefî'nin *Hazâinu'l-esrâr ve bedâi'u'l-efkâr*'ı, Fetâvâ Kâdîhân, Tatarhâniyye gibi eserler Trabzonî'nin, Hanefî mezhebi açısından görüşlerini dayandığı kaynakların sağlamlığını göstermektedir.

Trabzonî'nin risâlelerinde atıf yapmadığı ancak, Hanefîlerin temel eserlerinden olan Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinde de taşla istincâdan sonra su kullanmanın, revâtib bir sünnet olmamasının mezhebin görüşü olduğu vurgulanmıştı. Trabzonî'nin *Risâle fî tahkî-*

63 Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacri el-Mısri et-Tahâvî, *Muhtasaru't-Tahâvî* (Kahire: Mektebetü Dâri'l-Kitâbi'l-Arabî, 1370), 15-17.

64 Abdülganî b. Tâlib b. Hammâd ed-Dimaşkî el-Hanefî el-Meydânî, *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasar (el-Kitâb)* ile birlikte), (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1993/1413), 1/49-53.

65 Mevsilî, *İhtiyâr*, 1/32-33.

66 İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Mülteka'l-ebhur* (İstanbul, Yasin Yayınevi, ts.), 48.

*ki'l-istincâ*'yı yazma sebebi de suyla istincânın şart olmadığını ve Hanefî mezhebinin görüşünün de bu yönde olduğunu ortaya koymaktı.<sup>67</sup> Yine temel bir Hanefî eseri olan Mergînânî, *el-Hidâye*'sinde de necâseti giderme yollarından su ile yıkama, ovma, kuruyan meninin ovalanması, topraktaki necâsetin kuruyarak kaybolması, ayna ve kılıç gibi sert yüzeyleri silerek temizleme gibi yöntemlere vurgu yapıldığı görülmektedir. İstincâ meselesiyle ilgili olarak ise, -diğer temel Hanefî kaynaklarında da geçtiği üzere- sağ elle,<sup>68</sup> kemik, tezek ve gıda maddeleriyle istincâ yapılamayacağı ifade edilmiştir.<sup>69</sup>

Trabzonî, risâlelerinde serdettiği görüşlerini güçlendirmek ve kabul edilebilirliğini artırmak amacıyla, seçici yöntemi kullanarak mümkün mertebe fazla kaynaktan alıntı yapmıştır. Ayrıca konuyla ilgili başvurduğu eserleri ve ilgili görüşleri de mukayese edip, zaman zaman tercihlerde de bulunmuştur. Trabzonî, muhatap olduğu soru ve sorunlarla ilgilenmiş; mezhep bir taassubuna düşmeden, Hanefî mezhebi çerçevesinde cevaplar üretmek için risâleler kaleme almıştır.<sup>70</sup>

Bütün bu açıklamalardan hareketle, Trabzonî'nin risâlelerinde Hanefîlerin temel görüşlerini yansıttığı, bunların dışına çıkmadığı, fakat bu görüşlerin anlaşılması için ek izahlar getirdiği ve gerektiğinde mezhep dışı görüşleri de aktardığı görülmektedir.<sup>71</sup> *Tathîru'l-esyâ* risâlesinde de görüldüğü üzere, necis maddelerin temizlenme yollarını klasik Hanefî fıkıh eserlerinden aktarmış ve bunlara gerekli gördüğü yeni yöntemler ilave etmiştir.

Trabzonî, risâlelerinde zaman zaman Hanefîlerin üç imamının görüşlerindeki ihtilâflara değinmiştir. Örnek vermek gerekirse Trabzonî, necis olan bir uzvun üç tane kapta (leğen) yıkanmasıyla Ebû Hanîfe İmam Muhammed'e göre temiz, Ebû Yûsuf'a göre ise su dökmedikçe temiz olmayacağını ifade etmiştir.<sup>72</sup> Benzer bir örnek de hacamat yerlerindeki kanı temizlenmesiyle ilgilidir. Ebû Yûsuf, yıkanmadıkça hacamat yerlerindeki kanın silinmeyle temizlenmeyeceğini söylerken; İmam Muhammed'den ise, bezle üç kez silmenin yeterli olacağını aktarmıştır.<sup>73</sup> Trabzonî'nin ayrıca, temizlikle ilgili görüşleri aktarırken, kabul edilen görüşlere ('ale'l-muhtâr) de vurgu yaptığı görülmektedir.<sup>74</sup>

Trabzonî'nin aktardığı görüşler içerisinde tercihlerde bulunduğu da görülmektedir.

67 Serahsî, *Mebûât*, 1/9, 60.

68 İstincânın sağ elle yapılmaması gerektiğini, Hanefî kaynaklarından aktararak yukarıda belirtmiştik. Şâfiî kaynaklarında da benzer bir vurgu vardır. Örnek olarak bk. Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas eş-Şâfiî, *el-Üm* (Kahire: Dârü's-Şa'b, 1968), 1/18.

69 Ebû'l-Hasan Burhâneddîn Ali b. Ebî Bekr el-Mergînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 1/36-38, 39-40. Benzer ifadeler bir başka meşhur Hanefî eseri olan Kâsânî'nin, *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* adlı eserinde de geçmektedir. Bk. Alâeddîn Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz & Adil Ahmed Abdülmevcut (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 1/437-453.

70 Saylan, "Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri", 430.

71 Trabzonî, zaman zaman meselenin daha iyi anlaşılması amacıyla, dolaylı atıf şeklinde de olsa Şâfiîlerin görüşünü aktarmıştır. Nitekim istincânın yapılışını Şâfiîlerden aktaran Remlî'den alıntı yapmıştır. İlgili ifade için bk. Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 76a. Benzer örnekler için ayrıca bk. Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 77a, 78a.

72 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 75a.

73 Trabzonî, *Risâle fî tahkiki'l-istincâ*, 75b.

74 Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 77a. Trabzonî'nin mezhep içi ihtilâflardan bahsettiği ve "Fetvaya dayanak olan görüş budur." (ve bihî yüftâ) diyerek tercihinin ortaya koyduğu başka bir örnek için bk. Trabzonî, *Tathîru'l-esyâ*, 78a.

Nitekim suyun bir taraftan dökülüp diğer taraftan çıkmasıyla hamamın havuzunun temizlendiği görüşünün en doğru görüş olduğunu aktarmıştır. Her ne kadar, havuzdaki suyun üç katının çıkması ya da suyun havuza girip çıkmamasıyla temiz olacağı görüşü mevcut ise de Müslümanların işlerini kolaylaştırmak için birinci görüşün daha sahih olduğunu ifade etmiştir.<sup>75</sup> Trabzonî ayrıca, “Ben derim ki...” (ekûlü) diyerek birkaç yerde tercihlerini de ortaya koymuştur. Bir örnek vermek gerekirse, istincâda suyun dışında kullanılan şeylerin temizleyici olarak değil de necâseti azaltan unsurlar olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir.<sup>76</sup>

### Sonuç ve Değerlendirme

Muhammed et-Trabzonî'nin, *Risâle fî tahkîki'l-istincâ* ve *Tathîru'l-eşyâ* adlı risâlelerinden hareketle onun taharet anlayışının klasik Hanefî geleneğiyle irtibatı ele alınmıştır.

Trabzonî'nin, *Risâle fî Tahkîki'l-İstincâ* adlı risâlesini yazma sebebi, o dönemde suyla istincâ hakkındaki tartışmalardır. Trabzonî yazdığı eserle bu tartışmalara katılmış, isim vermek sizin *Risâle fî'l-istincâ* adlı risâlenin müellifi, Muhammed b. Hamza Aydınî'ye cevap vermiştir. Bu cevabı, istincâda sadece suyla yetinmenin câiz olmadığına dair iddiaya meşhur Hanefî kaynaklarından nakiller yaparak vermiştir. Trabzonî, istincâda taş kullanmak yeterli olduğunu; taşın sayısı ile ilgili bağlayıcı bir durum olmadığını; kemiğin, tezeğin, gıda maddelerinin ve sağ elin istincâda kullanılamayacağını kaynaklara atıfla aktarmıştır.

*Tathîru'l-eşyâ* risâlesinde ise, necis maddelerin temizlenme yollarını klasik fıkıh eserlerinden aktarıp bu yöntemlere yenilerini eklemiştir. Trabzonî'nin temizlik yöntemleriyle ilgili olarak yaptığı bu eklemeler, klasik Hanefî kaynaklarından derlenerek yapılmıştır. Trabzonî'nin bu ilavesi, Hanefî sistematığının dışına çıktığı şeklinde değil de ona bir katkı ya da onun daha iyi ve daha doğru anlaşılması için ilave bir olarak anlaşılmalıdır.

Trabzonî risâlelerinde bazen sadece eseri, bazen eser ile birlikte müellifi, bazen de sadece müellifi ya da bir âlimi zikretmek suretiyle konu ile ilgili görüşünü delillendirmek için özellikle Hanefî kaynaklara sıkça atıf yapmıştır. Trabzonî'nin, özellikle *Risâle fî tahkîki'l-istincâ* adlı risâlesi için alıntı yaptığı, İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Câmi'i*, Tahâvî'nin *el-Muhtasar*'ı, *el-Bahru'r-râik hâşiyesi*, Serahsî'nin, *el-Mebsût*'u, Mevsilî'nin *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*'ı, Alî el-Kârî'nin *Fethu bâbi'l-inâye bi-şerhi'n-Nukâye*'si, Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ı (*el-Kitâb*), Hamevî'nin *Hâşiyetü'l-eşbâh*'ı, Haskefî'nin *Hazâinü'l-esrâr ve bedâi'u'l-efkâr*'ı ile *ed-Dürü'l-müntekâ*'sı, Fetâvâ Kâdîhân, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, *el-Fetâvâ'l-Velvâliciyye*, Hamevî'nin *Hâşiyetü'l-eşbâh*'ı gibi eserler, Trabzonî'nin görüşlerini dayandırmak için atıf yaptığı Hanefî kaynaklardır. Trabzonî'nin atıf yaptığı Hanefî kaynaklarla ilgili şunu söylemek mümkündür: Trabzonî, zaman açısından kendine daha yakın kaynakları kullanmış, meşhur Hanefî eserlerine vurgu yapmakla birlikte, bunların yanında ikincil diyebileceğimiz kaynaklara da sıkça başvurmuştur.

Trabzonî, bu kitaplardan yaptığı alıntılarla hem mezhebin üç imamının görüşlerini hem de sonraki fakihlerin görüşlerini ve bunlara bağlı olarak mezhebin bakış açısını ortaya koy-

75 Trabzonî, *Tathîru'l-eşyâ*, 77a. Trabzonî, risâlelerinde tercihlerini ifade etmek üzere, “en doğru olan” (esah, sahih) ifadelerini kullanmıştır. Örnekler için bk. Trabzonî, *Tathîru'l-eşyâ*, 77b, 78a, 78b.

76 Trabzonî, *Tathîru'l-eşyâ*, 77b.

maya çalışmıştır. Bazen görüşlerin anlaşılması için izahatta bulunmuş, ihtiyaç duyduğunda mezhep dışı görüşlere de atıf yapmıştır. Aktardığı görüşler içerisinden muhtar olan görüşü ifade etmiş, bazen tercihte de bulunmuştur. Zaman zaman mezhep içi ihtilaflara da değinmiştir. Bir iki yerde de Şâfiî mezhebinden alıntı yapıp o mezhebin görüşlerini aktarmıştır. Bu durum onun mezhep taassubuyla hareket etmediğini göstermektedir. Ancak şunun da açıkça ifade edilmesi gerekir ki, Trabzonî'de mezhep taassubu yoksa da bir Hanefî gibi meselelere yaklaştığı çok açıktır.

Trabzonî ayrıca istincâ meselesini anlatırken, insanların genel uygulamasının muteber olup, dikkate alınması gerektiğini ifade ederek hem teysir (kolaylık) ilkesini vurgulamış hem de Müslümanlar arasında yaygın olan bir uygulamanın doğru olduğunu ifade etmek suretiyle örfün muteber olduğuna dikkat çekmiştir.

Trabzonî, Hanefî kaynaklarından risâlelerine görüşleri taşıırken, her bilgiyi aktarma gereği duymamış; seçici yöntemle gerekli gördüklerini aktarmış, bir iki esere yoğunlaşmak yerine, birçok Hanefî eserini kaynak olarak kullanma yoluna gitmiştir. Trabzonî'nin yazdığı risâlelerden toplumdaki soru ve sorunlarla ilgilendiği, halkın zihnindeki soru işaretlerini ve tereddütleri gidermek için yoğun çaba harcadığını söylemek mümkündür.

## Kaynakça | References

Alukah.Net, Mektebetü'l-ukah. “مخطوطة خزائن الأسرار وبدائع الأفكار في شرح تنوير الأبصار”. Erişim 14 Nisan 2025. <https://www.alukah.net/library/0/85674/>.

Aydınî, Âlim Muhammed b. Hamza Güzelhisarî el. *Risâle fî'l-istincâ*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Sütluçe Dergâhı, 111/8. 74b-77b.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *el-Câmiü's-sahîh*. Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1432/2011.

Cici, Recep. “Muhammed b. Hamza Aydınî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/302. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Cici, Recep. *Bir Osmanlı Fakihî Âlim Muhammed b. Hamza'nın Fıkıh Risâleleri*. Bursa: Emin Yayınları, t.y.

Enderpetî, Ferîdüddîn Âlim b. Alâ ed-Dihlevî el-Hindî. *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*. Haydarabad: Dâiretü'l-meârifî'l-Osmâniyye, 1404/1984.

Erünsal, İsmail E. “Hâfız-ı Kütüb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/94. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Gözübenli, Beşir. “Hâkim eş-Şehîd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/195-196. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Mülteka'l-ebhur*. İstanbul, Yasin Yayınevi, ts.

Has, Şükrü Selim. “İbrâhîm b. Muhammed Halebî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/231-232. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

İltaş, Davut. “Tahâvî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/385-387. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Kârî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Fethu bâbî'l-'inâye bi-şerhi'n-Nukâye*, thk. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.

Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz & Adil Ahmed Abdülmevcut. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010.

Kılıçer, M. Esat. “Zahîrüddîn el-Buhârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/376. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Koca, Ferhat. “el-Fetâva't-Tatarhâniyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/446-447. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Köse, Saffet. “İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/248. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhâneddin Ali b. Ebî Bekr. *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

Mevsîlî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr li ta'lîlî'l-Muh-târ*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.

Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâd ed-Dımaşkî el-Hanefî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb* (Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasar (el-Kitâb)* ile birlikte). Beyrut: el-Mektebetü'l- İlmîyye, 1993/1413.

Mohammed, Mohammed Nejat. Âlim Muhammed b. Hamza Güzelhisarî el-Aydînî'nin Fıkha Dair Bazı *Risâlelerinin Tahkiki*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Müslim b. el-Haccâc, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîh-i Müslim*. Beyrut: Mü-essestü Kütübî's-Sekâfiyye, 431/2010.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmûu şerhi'l-mühezzeb*. thk. Muhammed Necib el-Mutî. Cidde: Mektebetü'l-İrşad, 1980.

Öğüt, Salim. “İstibrâ ve İstincâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/320. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Öğüt, Salim. “Tahâret”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/382. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Özcan, Tahsin. “Pîrîzâde İbrâhim”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/286-288. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Özel, Ahmet. “Haskefî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/387-388. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Özel, Ahmet. “Muhammed Emîn İbn Âbidîn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/292-293. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Özel, Ahmet. “Muhammed b. Yûsuf Semerkandî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedi-si*. 36/479-480. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Özel, Ahmet. *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.

Pekcan, Ali. “Hayreddin b. Ahmed Remlî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/563-564. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Saylan, Şenol. “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Hayatı ve Eserleri”. ed. Süleyman Gür - Ahmet Cevdet Karaca, *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi*. İstanbul: Ensar Neşriyat Tic. A.Ş., 2023.

Saylan, Şenol. “Muhammed b. Mahmud et-Trabzonî el-Medenî'nin Fıkıhla İlgili Eserle-ri”. ed. Süleyman Gür - Ahmet Cevdet Karaca, *Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Osmanlı Dönemi*. İstanbul: Ensar Neşriyat Tic. A.Ş., 2023.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâ-rü'l-Ma'rife, 1398/1978.

Sinanoğlu, Mustafa. “Ahmed b. Muhammed Hamevî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklo-pedisi*. 15/456-457. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas. *el-Üm*. Kahire: Dârü’ş-Şa’b, 1968.

Tahâvî, Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Muhtasaru’t-Tahâvî*. Kahire: Mektebetü Dâri’l-Kitâbi’l-Arabî, 1370.

Trabzonî, Muhammed b. Mahmud el-Medenî. *Risâle fî tahkîki’l-istincâ*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih, 754/2. 74b-76b.

Trabzonî, Muhammed b. Mahmud el-Medenî. *Tathîru’l-eşyâ*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Fatih, 754/3. 76b-78b.

Yaman, Ahmet. “Kuhistânî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/348. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yavuz, Yunus Vehbi. “el-Câmiu’l-Kebîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/109-110. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Yavuz, Yunus Vehbi. “el-Câmiu’s-Sağîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/112. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.